

РЕЦЕНЗИЯ

от

доцент доктор Никола Христов Атанасов, Нов български университет, Департамент по
когнитивна наука и психология
Научно направление 3.2. Психология

върху научните трудове за участие в конкурс за заемане на академичната длъжност доцент по
професионално направление 3.2. Психология (Психология на развитието в детска и юношеска
възраст), обявен в Държавен вестник, брой 65 от 16.08.2019, с кандидати главен асистент доктор
Камелия Дончева Ханчева и главен асистент доктор Манол Николов Манолов

1. Оценка за съответствие с минималните национални изисквания

След като разгледах приложените материали се уверих, че научната дейност на Камелия Ханчева и Манол Манолов съответства на минималните национални изисквания за заемане на академичната длъжност доцент в професионално направление 3.2. Психология, посочени в Правилника за приложение на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ).

2. Изследователска дейност и резултати

2.1. Оценка на Камелия Ханчева

2.1.1. Данни от професионалната автобиография

Камелия Ханчева е завършила магистратура по психология към Софийския университет „Свети Климент Охридски“ през 1996 година със специализации по клинична и консултативна психология, психология на развитието и организационна психология. През 2013 година защитава докторска дисертация в направление 3.2. Психология (възрастова и педагогическа) към същия университет.

Преминала е обучение по палиативни грижи към Медицинския университет в Познан – Полша, през 1996 година. Квалифицирана е като семеен и брачен терапевт (диплома от Нов български университет, 1998 – 2002) и като психодрама-терапевт, супервизор и учител (Фондация Психотерапия 2000, 1995-2007).

Работила е като клиничен психолог в Националния онкологичен център от 1996 до 2002. Била е консултант на жени, жертви на насилие, към Асоциация Анимус; била е също така супервизор и консултант към функционална лаборатория за деца, юноши и семейства към МП Детско-юношеска и училищна психология (диагностика и консултиране), Софийски университет „Св. Климент Охридски“, супервизор към Монтесори детска градина и училище и консултант към програма Ранно детско развитие по проект Оценка на ефективността на програма за социален патронаж в Сливен и региона към UNICEF, София. Работила е и като вещо лице към съда.

Владее отлично писмено и говоримо английски и руски език и притежава базова говорима и писмена компетентност по немски, италиански и сръбски.

2.1.2. Оценка на монографичния труд, включваща оценка на научните и научно-приложните приноси на автора.

В обявения конкурс гл. ас. Камелия Ханчева участва с монографичния труд „Ментализация и ранни етапи на социо-емоционално развитие” (Университетско издателство „Свети Климент Охридски”, 2019), плюс тринадесет други публикации, сред които една една монография на базата на защитен дисертационен труд за присъждане на научно-образователната степен доктор (книгата „Детето, семейството и вътрешния свят. Отношенчески психоаналитични теории за развитието, София, издателство ВББ, 2019), четири глави от колективни монографии на английски език (в една от които е и съставител), издадени от престижното издателство Routledge, както и осем статии в списания с научно рецензиране и в редактирани колективни томове, от които три на английски език. Всички публикации са съответни на или съвместими с изискваната от конкурса квалификация.

Монографията „Ментализация и ранни етапи в социо-емоционалното развитие” е в обем 312 страници и съдържа предговор, петнадесет глави, библиографска справка с около 440 заглавия, от които 420 на английски език и 20 на български, както и предметен показалец. Целта е да се обоснове значението на една нова психологическа теория – тази на ментализацията – за разбиране на детското развитие в норма и патология. „Ментализация” може да се разглежда като гранично и свързващо понятие – то е пресечна точка на няколко дисциплини: психоанализата, психологията на развитието, невропсихоанализата и невропсихологията, но също и философията (доколкото има допирни точки с философската Теория на ума).

Тезата на авторката е, че перспективата на ментализацията помага да се разбере психичното развитие на детето като продукт на взаимодействието с родителските фигури и да се види значението, което имат взаимното влияние между родителските фигури и детето за развитието у детето на способността за разбиране на собствените мотиви и тези на другите хора.

В книгата са обобщени важните теоретични гледни точки към ментализацията – преди всичко тези, които базират върху теорията за привързаността на Боулби и тези, които произтичат от изследванията на най-ранното развитие (т.н. baby research). Разгледани и анализирани са когнитивните, отношенческите и невробиологичните подходи към развитието на способността за ментализиране. Посочени са връзките между ментализирането и регулацията на афектите. Съпоставени са възгледите за родителското влияние в класическата психоанализа, теориите за обектните отношения и за привързаността, като при това е обърнато влияние на теориите, изясняващи връзките между вътрешнопсихични (репрезентации) и поведенчески явления (системи на обгрижване). Една част от книгата е посветена на процесите, които играят важна роля за разбиране на взаимодействието в системата родител – дете: съответствието, социалното рефериране, афективното настройване, компетентността на детето, огледалното отразяване, епистемното доверие и междуличностния интерпретативен механизъм. Представени се най-новите

изследвания на невробиологичните основи на ментализацията и интерсубективността: огледалните неврони, невробиологията на сигурната привързаност и Селфа.

Основният принос на монографията според мене е формулирането на ясни заключения на основата на обобщаване на един цялостен изследователски поток относно значението на ментализацията за ранното психично развитие на детето. При това книгата хвърля мост между изследванията на несъзнаваното психично функциониране и развитието на личността – създавайки по този начин възможност да се мисли за психичното в цялата негова сложност. Авторката съумява да покаже, че най-новите развитие в схващанията за ментализацията – концепциите за междуличностния интерпретативен механизъм, естествената педагогика и епистемното доверие – представляват продължение на по-стари и утвърдени в психоанализата и социалната психология теории като тази за идентичността и психосоциалното развитие на Ерик Х. Ериксон – и същевременно позволяват да се види в нова светлина значението на сигурната привързаност, а именно, че „развитието на способността да се ментализира е по-важен предиктор по отношение на патологията в зряла възраст, отколкото качеството на привързаност” (стр. 263). Разглеждането в този ракурс на новото понятие „инстинкт за комуникация” (пак там) дава възможност да се види, че подходът на ментализацията е разположен в по-широката теоретична рамка на Общата теория на системите (чието значение за практическата психология и психотерапията е посочено отдавна например от теоретиците на системната фамилна терапия като Пол Вацлавик и др.).

Друг значителен принос на монографията е, че тя се появява в един период на бързо нарастване броя на изследванията в горепосочените дисциплини, като същевременно опитите за обобщаване на данните и осмислянето им във връзка с психологическата практика са все още твърде малко. Със сигурност книгата на Камелия Ханчева може да изиграе ролята на отворен портал за българските психолози и психотерапевти към най-новите изследвания на ранното детско развитие. От тази гледна точка много важно е непрекъснатото фокусиране върху приложните аспекти на анализирани теоретични развития и подкрепящите ги емпирични изследвания.

Книгата „Ментализация и ранни етапи на социо-емоционалното развитие” е написана на много добър като стил и изразни средства и много подходящ за научен текст език, който при това е разбираем и не затруднява читателя. Изложението е логически свързано и прецизно структурирано, като при това използваните за въвеждане към различните гледни точки метафори стимулират въображението на читателя и улесняват осмислянето на текста. Без съмнение авторката познава много добре както самите теории, които анализира, така и връзките между тях и по-широкия научно-практически контекст, в който са разположени и значението им за детската психология и психологията на развитието изобщо. Доказателство за доброто познаване на теориите е и умението ѝ да представи най-същественото от тях и да ги съпостави една с друга по убедителен и разбираем начин. Известно затруднение според мене създава стремежът да се обобщят колкото се може повече изследвания, като същевременно теориите се разглеждат в

различни ракурси: това довежда до повторения на сходен по смисъл текст в различни части на книгата, което вероятно би могло да се избегне.

Безспорно е, че авторката познава много добре изследователските методологии в разглежданата област и е в състояние да съпоставя резултатите между тях. Благодарение на това на читателя е предоставен един актуален текст върху най-новите постижения на психологията на развитието.

По моя преценка книгата би спечелила, ако бе обърнато повече внимание на други гледни точки към ментализацията, повече свързани с традиционната метапсихология от една страна и със съвременната когнитивна наука от друга страна като тези на канадските учени Серж Льокур и Марк-Андре Бушар и на Уилма Бучи от САЩ и ако бяха по-подробно изяснени връзките с други теории за развитието на идентичността и Селфа като тези на Ерик Х. Ериксон или Хайнц Кохут и последователите му. Разбира се, авторът има право да направи своя избор и да подбере това, което е важно за аргументиране на собствената му теза; в такъв смисъл не твърдя, че споменатите пропуски се отразяват негативно върху значението на монографията.

2.1.3. Оценка на приносите в останалите приложени публикации

Монографията на базата на защитен дисертационен труд за присъждане на научно-образователната степен доктор (книгата „Детето, семейството и вътрешния свят. Отношенчески психоаналитични теории за развитието“) представя едно проведено от авторката емпирично изследване върху извадка от 251 лица, от които 104 деца на възраст между 6 и 15 години. Изследването си поставя за цел да разкрие връзките между адаптивното функциониране на децата и защитните механизми и стратегиите за справяне на родителите. Основната хипотеза е, че „развитието и организацията на личностовите структури“ се влияе силно от начина, „по който се интернализират отношенията между родители и дете“ (стр. 169). Използвани са един проективен тест и шест самооценъчни методики. Резултатите биват интерпретирани като насочващи към формулирането на няколко модела на взаимно влияние на изследваните променливи.

Описаното изследване е базирано върху новите интересубективни и релационни теории в психоанализата. Теоретичната част включва анализ на концепциите за психичното развитие в контекста на биологичните предпоставки и отношенческите фактори и анализ на механизмите, чрез които междуличностното взаимодействие структурира психиката: преди всичко процесите на научаване чрез различни форми на идентификация. Също както и в другата монография, върху която се спряхме по-горе, авторката е водена от стремежа да осмисли ролята на ранните междуличностни взаимодействия в развитието на психиката. Основен принос по моя преценка представлява получаването на нови емпирични данни в подкрепа на допускания, базирани върху съвременните теоретични развития в психоанализата.

Повечето от статиите, с които Камелия Ханчева участва в конкурса, се разполагат в същото изследователско направление, както и монографиите. Прави впечатление големият брой методики, адаптирани за български условия от авторката: сред тях три скали за ментализация и ангажираност с психичното, както и скали за емпатия и систематизиране в юношеска възраст.

Четири глави от сборници на английски език са посветени на психичната травма и в частност нейните прояви при деца-бежанци. Особен интерес представляват изследването чрез полуструктурирано интервю на наративи от български семейства, което разкрива някои от присъщите им механизми за преработка на психичната травма.

2.1.4. Цитиране от други автори

Камелия Ханчева има общо 7 цитирания в Web of Science и едно – в JStor. Има 1 публикация, индексирана в EBSCO и 28, отразени в библиотечни каталози – от които 2 български и 4 задгранични.

2.1.5. Оценка на резултатите от участие в изследователски и творчески проекти и приложение на получените резултати в практиката

Камелия Ханчева е участвала в 9 научни проекта, от които 6 с външно финансиране в сътрудничество с университети от няколко европейски страни. В тези проекти тя е изпълнявала (и изпълнява) ролята на представител на България и на Софийски университет „Св. Климент Охридски“, на организатор на международния магистърски курс „Социална травма“, както и на съставител на научни сборници и съавтор на статии. Резултати от участията ѝ в проекти са адаптирането на изследователски методики за български условия; участието в създаването, организирането и провеждането на международен магистърски курс „Социална травма“; привличането на български студенти и преподаватели за участие в тези проекти; съставителството и редактирането на научни сборници, както и авторското участие в тях.

2.1.6. Учебна и преподавателска дейност

Камелия Ханчева е била асистент към катедра Обща, експериментална, развитийна и здравна психология към специалност Психология на Софийския университет от 1999 до 2005 година, а от 2005 е главен асистент към същата катедра. Преподава в 16 курса, от които 10 в областта на детско-юношеската и училищна психология, което покрива изискванията за натовареност за длъжност „доцент“. Два от курсовете са водени на английски език.

Между 2013 и 2018 година Камелия Ханчева е била хоноруван преподавател към Международния психоаналитичен университет в Берлин, Германия. Там тя е водила курсове по Психология на развитието и Социална травма в магистърски програми.

2.2. Оценка на Манол Манолов

2.2.1. Данни от професионалната автобиография

Манол Манолов е завършил бакалавърска програма по психология към Пловдивския университет „Паисий Хилендарски” и магистратура по психология в същия университет. През 2018 година е защитил докторска дисертация към Великотърновския университет „Св.св. Кирил и Методий” в областта на социалната психология.

Работил е като психолог в Център за настаняване от семеен тип на деца за деца и младежи с увреждания в град Асеновград със задачи да консултира деца, да води курсове и да изготвя становища за съда. В последните пет години е бил управител и председател на „Сдружение Серендипити – 2014” в град Пловдив, изпълнявайки административни и организаторски функции, вкл. изготвяне и работа по проекти. Понастоящем работи като обществен възпитател към Междуведомствената комисия за борба с противообществените прояви на малолетни и непълнолетни в Пловдив, изпълнява методически и обучителни функции към същата комисия и работи също така като вещо лице към съда.

Преминал е различни обучения за работа с деца и родители, базисен курс по позитивна психотерапия и има личен опит с метода психодрама.

Владее английски език на добро равнище и ползва новогръцки.

2.2.2. Оценка на монографичния труд, включваща оценка на научните и научно-приложните приноси на автора.

Гл. ас. Манол Манолов участва в конкурса за доцент с монографията „Автодискриминацията” плюс две други монографии в съавторство и пет научни статии, от които две самостоятелни на английски език и три в съавторство, от които две на английски език.

Монографията „Автодискриминацията” е издадена от издателство „ИВИС”, Велико Търново, през 2019 година. Целта на тази монография е да въведе понятието „автодискриминация” като поведение, възникващо в следствие на предразсъдъци и да се разграничи то от друго с подобен генезис – това за „дискриминация”. Авторът съпоставя този тип поведение (което според описанието на понятието обаче би трябвало да се определи като нагласа) с установен от медицината автоимунен процес в организма, носещ същото име и свързан с уменията на организма да различава собствени от чужди тела. Психичната автодискриминация според автора е свързана с понятието за социална идентичност и води до „социална неразпознаваемост” – т.е. „невъзможност да се огледаш и определиш посредством Другия”

Авторът разполага изследваното от него понятие в областта на социалната психология и смята, че работата му е възможно да бъде полезна в контекста на социалната, политическата и организационната психология. Присъединявайки се към това мнение държа да подчертая, че тя не

може да бъде свързана с областта на психологията на развитието в детска и юношеска възраст, поради което не съответства на научната област, към която се отнася обявения конкурс.

Монографията е в обем 198 страници. Цитирани са около 70 литературни източника, от които 15 на английски език; 5 от тях обаче представляват глави от наръчник за предразсъдъци, стереотипизиране и дискриминация и само 1 е от научно списание по социална психология. От това може да се направи извода, че авторът си поставя за цел да въведе ново понятие в социалната психология, без преди това да е направил подробен анализ на значимата литература. Също така прави впечатление, че в главата, посветена на понятието за социална идентичност, е споменат само един английски източник, като при това се касае за статия, която само периферно докосва темата за социалната идентичност.

Без да си поставям за цел да правя цялостна оценка на монографията – което би излязло извън рамките на тази рецензия – бих искал само да обърна внимание, че наред с липсата на съпоставяне на собствения труд с международния изследователски поток в съответната област опитът да се обоснове един психологически конструкт на основата предимно на анализ на исторически събития (например цялата трета глава на книгата е посветена на анализ на събитията, свързани с въстанието на Асен и Петър) е неубедителен от методологическа гледна точка и оставя съмнения в успеха на осъществяването на цялостния замисъл на монографията.

2.2.3. Оценка на приносите в останалите приложени публикации

Втората монография, представена от кандидата Манол Манолов, се нарича „Многого лица на Аз-а (образ за себе си в съвременната реалност)“; издадена е от „Колбис“ – София, 2019 (годината на издаване не е обозначена в самата книга). Монографията е в обем 238 страници, от които според разделителния протокол на Манол Манолов се падат 104. Книгата представя резултатите от няколко проекта, насочени към изследване на образа за себе си при юноши и младежи. На основата на изследванията се правят препоръки за практическа работа. Научната област на монографията може да се определи като приложна социална психология, която има някои допирни точки с възрастовата психология.

Третата монография, „Психология на родителските стилове в полето на жизнения смисъл“ е писана в съавторство с Иван Стоянов. Поради липсата на разделителен протокол не може да се определи каква част се пада на кандидата Манол Манолов. Монографията е в обем 202 страници и е издадена от Университетското издателство „Св.св. Кирил и Методий“ във Велико Търново през 2018 година. Представено е изследване с 2 въпросника за родителски стил с българска извадка, чиято цел е да установи дали представите за жизнения смисъл влияят върху стиловете на родителстване. Авторите смятат за доказана основната хипотеза, че намерения смисъл на живота води до стил на родителстване, който е повече насочен към детето и развитието на личността му. Те разполагат своето изследване в областта на социалната психология.

Научните статии на английски език – както самостоятелните, така и тези в съавторство – са посветени на проблема на съзнанието: една от тях е доклад върху изследване на възприемането на категории от младежи, които се разглеждат като съдържания на съзнанието им, а другата подхожда към съзнанието по-скоро от философска, отколкото от психологическа гледна точка. Статията за „социалното наследство в контекста на психологията” е доклад върху теоретичната рамка на изследване, което авторът позиционира на територията на социологията и икономиката. Публикацията на български език е част от сборник, посветен на психопатологията и описва един конкретен синдром.

В обобщение приносите на тези публикации може да се определят като отнасящи се от една страна до социалната психология и нейни приложни аспекти, някои от които засягат възрастовата психология, а от друга – до гранични с психологията дисциплини като социология и икономика.

2.2.4. Цитиране от други автори

Научните трудове, с които Манол Манолов кандидатства за конкурса, са цитирани общо 7 пъти от български автори. Той има 2 статии, индексирани в Web of Science и една – в CiteFactor.

2.2.5. Оценка на резултатите от участие в изследователски и творчески проекти и приложение на получените резултати в практиката

Манол Манолов понастоящем е ръководител на проект по конкурс за млади учени и докторанти към Фонда за научни изследвания на тема „Концептуализация на формите за социално унаследяване при децата от 3 до 8 годишна възраст”. По-рано е работил и три проекта за работа с деца (като служител на Сдружение „Серендитипи- 2014”), както и в редица обучителни проекти.

2.2.6. Учебна и преподавателска дейност

От 2017 година Манол Манолов преподава лекционни курсове във Великотърновския университет „Св. Св. Кирил и Методий” в различни области на психологията: социални и етнически конфликти, етнопсихология, социална и бизнес психология. Провежда упражнения в 8 различни области на психологията.

3. Мнения, препоръки и бележки по дейността и постиженията на кандидатите

Камелия Ханчева има повече от 20 години преподавателски стаж в катедра Обща, експериментална, развитийна и здравна психология на Софийския университет „Свети Климент Охридски”, като по-голямата част от курсовете, които преподава, са в областта на психологията на развитието. Наред с това тя има преподавателски опит в Германия и други страни.

Камелия Ханчева е доказала своята висока компетентност в научно-изследователската дейност чрез многобройни публикации - включително в сборници, издадени от престижни международни издателства, чрез адаптирането на редица изследователски методики за български условия и чрез участие в авангардни научни проекти с международно финансиране, някои от които по програми на Европейския съюз. Дългогодишното сътрудничество с учени от други европейски университети, работещи по сходна проблематика, е признак за стремежа на кандидатката да бъде в крак с най-новите постижения в своята научна област.

Освен това Камелия Ханчева има повече от 20 години опит в клиничната психология: работела е в медицинска институция, квалифицирала се е в два различни психотерапевтични подхода и работи с пациенти с психични дисфункции. Била е супервизор на свои колеги, работещи в училища и детски градини. Тоест, тя съчетава ученията на психолог-изследовател с тези на практически психолог. Практическата психотерапевтична работа е много важен път към запознаването с особеностите на психичното развитие и функциониране при деца и младежи и на взаимоотношенията между родители и деца. Съчетаването на изследователски и практически опит е основа за един цялостен подход към явленията на психичното развитие. Освен това тя има академичен опит като съставител, редактор и преводач на научна литература. Владеенето на няколко чужди езика е предпоставка за участие в международен научен обмен, както и за извършване на преподавателска дейност на чужди езици.

В обобщение: Камелия Ханчева съчетава качествата на преподавател, изследовател и практик, придобити в една дългогодишна професионална кариера. Не е маловажно да се отбележи, че нейният професионален път е преминал изцяло в катедрата по Обща, експериментална и развитийна психология на Софийския университет; следователно тя е добре запозната с изискванията на университета, факултета и катедрата и има установени взаимоотношения с колегите си и това е отлична предпоставка за изпълнението на академичните задължения съгласно обявената в конкурса длъжност.

Манол Манолов е в началото на своята професионална кариера. Той има 2 години преподавателски опит, който не е фокусиран в една определена област и не е в областта на психологията на развитието. Впечатляващо е, че е успял да отрази своя досегашен опит в три монографии, но те също така не са в научната област, за която е обявен конкурс. Манол Манолов има практически опит предимно от участие в проектна и консултативна дейност, но той не е от такъв характер, че да позволи систематично запознаване с практическите проблеми на детско-юношеската психология. Освен това, въпреки че е направил първоначални стъпки в така важната за психолога работа по себепознанието (личен опит с психодрама), той все още е в началото на този дълъг път.

Бих препоръчал на Камелия Ханчева да задълбочава познанията си в търсене на пресечните точки между различните теоретични подходи към психичното развитие и да продължи по пътя на взаимното обогатяване между преподавателска, изследователска и терапевтична дейност.

Бих препоръчал на Манол Манолов постепенно да намери фокуса на своята научна и приложна дейност, да се насочи към по-дълбоко запознаване със световния научен обмен в избраната област и да не се отклонява от поестия път към себепознанието.

4. Заключение

На основата на гореизложеното смятам, че главен асистент Камелия Ханчева е кандидатът, който във висока степен притежава необходимите качества за заемане на академичната длъжност доцент по професионално направление 3.2. Психология (Психология на развитието в детска и юношеска възраст) и препоръчвам на уважаемото Научно жури да я предложи за избиране от Факултетния съвет на обявената длъжност.

Дата: 20.12.2019

Подпис

(доц. д-р Никола Атанасов)